

*Прокопчук Яна,
ЖДУ імені Івана Франка
Науковий керівник: к.ф.н. Васильєв Є. М.*

Лексичні засоби створення мовного портрета головного героя роману Б. Шлінка "Убивство Зельба" Гергарда Зельба

Спілкування – невід’ємна частина людського життя. Мовлення несе в собі характеристики, за якими можна визначити мовну манеру індивіда, те, як він користується мовою, і які особливості йому властиві. Зрозуміло, що складання мовного портрета можливо як для реальної людини, так і для літературного героя будь-якого твору. І ця обставина є надзвичайно важливою у вивченні літератури. Адже дослідження мови літературних героїв допомагає краще зрозуміти їх образи, їх роль в тому чи іншому тексті, авторський задум і, нарешті, ті таємні смисли, які вкладає в уста своїх героїв автор.

Поняття мовного портрета міцно закріпилося в мовознавстві і навіть стало окремим напрямом вивчення особистості з точки зору мови. Інтерес до вивчення мовних портретів проявляється в ХХ столітті. Тоді до цього питання звертаються багато мовознавців, таких, як С. В. Леорда, М. В. Панов, Р. Р. Матвеева і багато інших.

Дана стаття має на меті дослідити та проаналізувати лексичні одиниці у мовленні головного героя роману Б. Шлінка “Убивство Зельба” Гергарда Зельба, що дозволить виявити специфічні риси його особистості, поглибити психологічну та морально-етичну характеристику його особистості.

Мовну партію головного героя роману “Убивство Зельба” можна умовно розділити на дві складові: власне пряма мова, яка реалізується в діалогах героя з іншими персонажами і внутрішня мова, в рамках якої ведеться розповідь всього роману. Головний герой роману Гергард Зельб виступає в ролі оповідача. Оповідачем зветься дійова особа, зображена у творі як суб’єкт розповіді, а саме – як герой, від особи якого у творах епічного чи ліро-епічного роду літератури ведеться розповідь і який виступає в них у функції уявного автора [1:146]. Оповідь від першої особи значною мірою “індивідуалізує” текст роману, що дає читачам уявлення про об’єкти, явища і події, які мають місце в реальності героя. Розповідь від першої особи використовується як спосіб прямої передачі читачеві емоцій і думок персонажа. Читач сприймає все, що відбувається через “я” головного героя, більше переживає і співчуває йому.

Б. Шлінк не вдається до засобів фонографічного рівня для передачі індивідуальних особливостей мовленнєвої партії Зельба, що свідчить про те, що мова Зельба відповідає стандарту освіченого німця кінця ХХ століття. Для мовного портрета героя характерно дотримання норм літературної мови.

Лексикон, який використовується героєм, дуже різноманітний за своїм стилістичним забарвленням. Це є однією з характерних особливостей освічених носіїв мови – вміння переключатися в процесі спілкування з одних різновидів мови на інші в залежності від умов. Ця риса відрізняє інтелігенцію, наприклад, від носіїв просторіччя, які, як правило, не так добре вміють варіювати свою мову в залежності від ситуації.

З точки зору лексичного наповнення найбільш широко в лексиконі Зельба представлена нейтральна лексика:

1. *“Aber der Fahrer des Fiesta hatte mich nicht vergessen. Am nächsten Morgen um halb neun stand er vor meiner Wohnungstür und klingelte. Er klingelte mehrmals”*[3:70].

2. *“Ich wartete. Dann stieg ich aus und ging zu ihm. Er weinte. Er weinte tonlos, die Tränen liefen ihm über das Gesicht, sammelten sich am Kinn und tropften auf den Pullover. Er wischte sie nicht weg, seine Arme hingen herunter, als seien sie ohne Kraft und nicht zu gebrauchen. Er merkte, daß ich vor ihm stand”* [3:120].

У мові героя зустрічається часто книжна лексика. Зазвичай до книжної лексики відносять суспільно-політичну лексику та термінологію, нерідко об'єднану з соціально-економічною термінологією, наукову термінологію, загальнонаукову лексику, офіційно-ділову лексику. Протягом роману автор не раз підкреслює ерудованість героя. Підтвердити сказане на конкретних прикладах:

1. *“Sie hatte recht, wenn man eine Bank hat, ist Geldwaschen nicht schwierig. Das schmutzige Geld ging auf die fiktiven Konten der Kunden der Sorbischen Genossenschaftsbank, die in einem zweiten System geführt wurden, und wurde von dort in Unternehmen investiert, die nur Verluste brachten und vielleicht nicht einmal wirklich existierten. So waren die Kunden das Geld, von dessen Existenz sie ohnehin nichts gewußt hatten, auch schon wieder los, und die, denen sowohl das schmutzige Geld als auch die Unternehmen gehörten, hatten das Geld saubergewaschen”* [3:104-105].

2. *“Als ich zurückkam, setzte sich Frau Soboda mit mir an den Computer. Sie zeigte und erklärte, ich fragte und übte. Einschalten. Password eingeben. Was könnte das richtige Password sein? Wie könnte es vom Arbeitssystem ins Protokoll-File gehen? Wie würde ich die Kontostände im Arbeitssystem und die Vorgänge im Protokoll-File abfragen? Wie könnte es weiter ins Geldwaschsystem gehen? Wie würde ich am Handy beschreiben, was auf dem Bildschirm passierte?”* [3:194-195].

3. *“Bei den Tabletten handele es sich um Zentramin, ein harmloses Magnesium-Calcium-Kalium-Präparat zur Beruhigung des vegetativen Nervensystems und Stabilisierung der Herznerven bei Rhythmusstörungen. Ich kannte es; auch Zentramin war unter den Medikamenten gewesen, die Dr. Armbrust Schuler verschrieben und die ich in seinem Badezimmer gefunden hatte. Zentramin-Tabletten sähen übrigens Catapresan-Tabletten fast zum Verwechseln ähnlich”* [3:233-234].

Як видно з наведених прикладів, Зельб володіє знаннями з різних галузей (економіка, техніка, медицина), не тільки професійної, що говорить про високий рівень кругозору, начитаності та відкритість новому досвіду.

Одним з важливих аспектів є фразеологічні особливості мови Зельба. В мові Зельба можна виявити наступні фразеологізми та фразеологічні порівняння:

“etw. nicht aus dem Auge lassen” [3:97], *“sich die Finger schmutzig machen”* [3:98], *“j-n zum Narren machen”*[3:104], *“Ich weiß nicht, was für ein Teufel mich geritten hat”* [3:106],

“Ohrfeigen geben” [3:107], “Die paar Schritte vom Büro nach Hause waren wie Warten durch Schlick” [3:110], “Katz und Maus spielen” [3:116], “Neben mir stand Samarin wie ein Bär mit einem Ring in der Nase und einer Kette am Ring” [3:144], “Philipp sah zugleich gespannt und zufrieden in die Dunkelheit, wie ein Jäger auf dem Anstand” [3:144], “vor die Hunde gehen” [3:164], “Die Tage vergingen wie im Flug” [3:182], “an die Gurgel wollen” [3:202], “ Er lachte meckernd wie ein Ziegenbock” [3:219].

Така картинність і образність мови героя, яка створюється за допомогою використання фразеологізмів, діє на уяву читача, примушуючи його переживати сказане сильніше, ніж якби мова була чисто логічною. Образність пожвавлює мову Г. Зельба, часто надає їй жартівливе, іронічне забарвлення, допомагаючи головному герою наблизитись до читача, постати з іншого несподіваного боку. Вживання фразеологізмів робить мову Зельба багатшою і це дозволяє уникнути вживання мовних штампів. Це все ще раз підтверджує, що головний герой роману, Зельб, має високий рівень освіти, культури, володіння мовою та наявність у героя уяви.

В мові головного героя також присутнє таке явище, як топоніміка. Як пише В.П. Нерознак в “Лінгвістичному енциклопедичному словнику”, “топоніміка (від грец. *topos* – місце і *опута* – ім'я, назва) – розділ ономастики, який досліджує географічні назви (топоніми), їх функціонування, значення і походження, структуру, ареал поширення, розвиток і зміну в часі” [2].

В даному романі можна знайти велику кількість топонімів Німеччини. Топоніми в мові Зельба найчастіше пов'язані з рідним містом – Берліном *“Ich war seit 1942 nicht mehr in Berlin gewesen”[3:89]*, теперішнім містом проживання – Мангеймом *“Ich war mit meiner Freundin Brigitte und ihrem Sohn Manuel auf dem Heimweg von Beerfelden nach Mannheim” [3:13]*, а також Шветцінгом *“Am nächsten Morgen fuhr ich früh los und war um elf in Schwetzingen” [3:211]*. Топонім Шветцінген виконує локальну функцію, тобто позначає місце дії.

Часто в тексті зустрічаються агороніми (назви площ), годоніми (назви вулиць), еклезіоніми (назви церков, монастирів), гідроніми (назви рік), які відносяться до Німеччини, тобто до названих вище міст:

1. *“Die Frau, die mich bei der Badischen Beamtenbank bedient und betreut, kannte den Namen Velker und die Bank am Schloßplatz in Schwetzingen” [3:20].*

2. *“Mollstraße, Seckenheimer Straße, Heinrich-Lanz-Straße – auf den Straßen fuhren Autos und Fahrräder, die Geschäfte waren offen, auf den Bürgersteigen liefen Leute, und vor der Heilig-Geist-Kirche spielten Kinder” [3:86].*

3. *“Wo sich Friedrichstraße und Unter den Linden kreuzen, fand ich ein billiges Hotel” [3:90].*

4. *“Ich ging zum Brandenburger Tor, sah am Pariser Platz die Häuser wachsen und die Kräne sich in den Himmel recken. Am Potsdamer Platz hatte man der Stadt den Brustkorb aufgesägt und operierte sie am offenen Herzen....” [3:90].*

5. *“Nun liegt Mannheim weder am Meer noch an einem See. Aber es liegt an Rhein und Neckar” [3:226].*

Така точність відтворення у романі топонімічних норм сприяє ефекту достовірності зображення. Бернгард Шлінк, використовуючи за допомогою мови головного героя, назви провулків, вулиць, площ, місць відпочинку, культурно-історичних об'єктів, досягає ефекту малювання картини того чи іншого міста. Всі топоніми, які присутні в романі, реальні. Вони позначають певний простір, є його локалізаторами, конкретизують і обмежують місце дії, де розвиваються події, описувані в даному романі. Для читача вони виконують адресну та інформативну функції. Окрім того, реципієнт, що походить з місць, описаних у романі, підсвідомо відгукується на топоніми. Вони слугують маркерами, за якими реципієнт ідентифікує місце подій роману з власним середовищем, а себе самого – з (потенційним) героєм твору.

Таким чином, можна стверджувати, що топонімічний пласт літературних географічних назв в романі різноманітний. Вони мають властивість – зберігати пам'ять (Берлін), містити мовну інформацію про минуле (Берлін) та давати уявлення про теперішнє (Мангейм, Шветцінген). Описуючи та вказуючи на реальні місця подій, Зельб ще раз переконує читача, що всі події відбуваються в Мангеймі та його околицях. Ми спостерігаємо героя в місцях, в яких він буває сам, бачимо, що для героя вони рідні і знайомі. Це дає нам змогу ідентифікувати себе з головним героєм.

Також мова Зельба насичена запозиченнями з англійської та французької мов. Загалом, це зумовлено тим, що німецька мова в своїй історії потрапляла під вплив французької та англійської мов. У період одразу після Другої світової війни ФРН перебувала під політичним та економічним впливом США і Англії, що викликало потік нових слів з англо-американського мовного простору. Під час Холодної війни громадяни ФРН і НДР захоплювались Заходом. Після об'єднання НДР і ФРН у 1990 році цей процес продовжився.

Але не лише історичними та політичними умовами зумовлено часте вживання Зельбом іншомовних слів. Також стрімкий науково-технічний розвиток країни та активне впровадження нових технологій (інтернет) в повсякденне життя впливають на розвиток мови і мовних норм. Тому в мові Зельба наявна велика кількість запозиченої лексики, яка відноситься до техніки.

Наведемо декілька прикладів вживання іншомовних слів Зельбом: *Computer* [3:21, 105, 174, 184, 194, 205], *Internet* [3:183,184], *Fax* [3:123], *Mail* [3:123], *Handy* [3:140, 194], *Mixer* [3:187], *Shaker* [3:187], *Cocktail* [3:187], *Happy-End* [3:61,226], *Skins* [3:102, 104, 213, 217], *Putsch* [3:122], *Team* [3:131, 152], *Bodyguard* [3:17, 126], *Slipper* [3:70, 95, 153], *Publicity-Problem* [3:157], *Protokoll-File* [3:157], *Password* [3:194], *Cowboy* [3:185], *Jogging* [3:126], *Journal* [3:227].

Як бачимо, в мові Зельба присутні запозичення практично з усіх сфер життєдіяльності людини, тому можна припустити, що наш герой добре володіє англійською мовою. Але потрібно зауважити, що Зельб вже не молода людина і така обізнаність в англійській мові в його віці додає його образу своєрідну унікальність, що позитивно впливає на читача. Читач сприймає головного героя сучасною людиною, яка йде в ногу з часом, а це завжди імponує.

Отже, мовленнєва характеристика літературного героя важлива, так як в цьому явищі криється невичерпний запас мовних явищ, які допомагають повною мірою вивчити

образ літературного героя, виявити особливості мови того чи іншого персонажа на різних рівнях мови. Мова персонажа завжди характеризує його як члена певного соціального середовища, класу, як представника певної професії, як представника певної нації, народу, як представника певної історичної епохи, як жителя певної місцевості або території.

Література

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. *Теорія літератури: Підручник/За наук. ред. О.Галича.* – К.: Либідь, 2001. – 488 с
2. Нерознак. В. П. 1990 – *Топонимика, Лингвистический энциклопедический словарь.* М.: Советская энциклопедия. – С.515–516.
3. SCHLINK, Bernhard. *Selbs Mord.* Zürich: Diogenes Verlag AG Zürich, 2001. ISBN 3-257-06280 x